

*Araştırma / Research Article***Bir vakıf üniversitesi sağlık hizmetleri meslek yüksekokulu öğrencilerinin hasta hakları konusundaki görüşlerinin değerlendirilmesi****Evaluation of the opinions of a foundation university - vocational school of health services students concerning the rights of patients**Gürkan Sert¹, Selin Alıcı², Nurdan Yıldırım², Albena Gayef³, Birkan Tapan⁴¹Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye²İstanbul Bilim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sağlık Kurumları Yöneticiliği Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye³İstanbul Bilim Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Eğitimi ve Bilişimi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
⁴İstanbul Bilim Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, İstanbul, Türkiye**Anahtar Kelimeler:**

Hasta hakları, Sağlık Hakkı, Öğrenci, Tıp Etiği

Key Words:

Patient rights, Right to Health, Student, Medical Ethic

Yazışma Adresi/Address for correspondence:Gürkan Sert, Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
ozgururkan@yahoo.com**Gönderme Tarihi/Received Date:**
04.09.2015**Kabul Tarihi/Accepted Date:**
04.09.2015**Yayımlanma Tarihi/Published Online:**
17.09.2015**DOI:**
10.5455/sad.2015131441356792**ÖZET**

Hasta hakları, insan hakları kuramında "sağlık hakkı" olarak ifade edilen temel hakka dayandırılır, hastalar için karşılanması gereken temel gereksinimleri ifade eder. Son elli yılda tıp teknolojisi ve sağlık hizmetlerindeki büyük değişime paralel gündeme gelen hasta hakları, günümüzde sağlık sistemi içerisinde yerleşik bir konum kazanmıştır ve bu konunun gelecekte de kalıcı olacağı öngörülmektedir. Çalışma bir Vakıf Üniversitesi Sağlık Hizmetleri MYO öğrencilerinin (Sağlık Kurumları İşletmeciliği, Tıbbi Dökümantasyon, Anestezi, Tıbbi Görüntüleme, Acil ve İlk Yardım) hasta hakları konusundaki görüşlerini değerlendirmek amacıyla tanımlayıcı olarak yapılmıştır. Çalışmanın evrenini Sağlık Hizmetleri MYO'da 1. ve 2. sınıf öğrencileri oluşturmuş, öğrencilerin tamamı örnekleme alınmıştır. Araştırma, katılmaya gönüllü olan 126 öğrenci üzerinde yürütülmüştür. Öğrencilerin %69,8'unun tıp hukuku eğitimi almamış, öğrencilerin %61,1'inin tıp etiği eğitimi almamış olduğu saptanmıştır. Sonuç olarak, Sağlık Hizmetleri MYO öğrencilerinin ders içeriklerinde hasta hakları konusuna daha çok yer verilmesi, öğrencilerin bu konuda daha duyarlı olmaları konusunda başka bir takım çalışmaların yapılabilmesi yönünde teşvik edilmesinin yararlı olacağı kanaatine varılmıştır.

ABSTRACT

Right of patients are based on the fundamental right, which is stated as the "right to health" in the human rights theory and represent patients' essential requirements that have to be met (Bostan, 2007). Rights of patients that became a current issue in line with the great change in medicine technology and healthcare services within the last 50 years, have today won a permanent position embedded in the health system, such position anticipated to be permanent in the future also. This study has been performed as illustrative in order to assess the opinions of a foundation university, Healthcare Services Vocational School students (Health Facilities Administration, Medical Documentation, Anesthetics, Medical Imaging, Emergency and First Aid) concerning the rights of patients. Target population of the study was formed by the 1st and 2nd grade students of the High School and all students have been taken as sampling. The research was conducted with 126 students, volunteering to participate. It was determined that 69,8% of students hadn't taken the "medical law" course and 61,1% of students hadn't taken the "medical ethics" course. Management of Health Institutions students were agreed the most to this item. Consequently, it was concluded that the topic of patient rights should further be included in the lesson contents of Health Services VHS students and that it would be useful to encourage the students for some different studies to establish more sensitivity about the topic.

GİRİŞ VE AMAÇ

Hasta hakları, insan haklarının sağlık hizmetlerindeki yansımasıdır. Bireylerin insan olmalarından dolayı sahip oldukları hakların sağlık hizmetlerinden yararlanırken da korunmasını amaçlar. 01.08.1998 tarih ve 23420 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Hasta Hakları Yönetmeliğine kadar doğrudan hasta haklarını düzenleyen herhangi bir yasal düzenleme bulunmamaktaydı (Sert 2010). Uluslararası hasta hakları bildirgelerindeki içeriğe yakın bir içerik taşıyan

yönetmeliğin yürürlüğe girmesinden sonra hasta hakları Türkiye'de sağlık hizmetlerinin önemli bir başlığı haline gelmiştir. Sağlık Bakanlığı, 26.04.2005 tarihli Hasta Hakları Uygulama Yönergesi ile hasta sağlık kurumlarında hasta hakları iletişim birimlerinin oluşturulmasını, hasta şikayetlerinin düzenlenmesini içeren düzenlemeleri uygulamaya koymuştur. Bu süreçte hasta uygulamaları ile ilgili tartışmalar daha da artmıştır. Sağlık çalışanlarının hasta hakları kadar kendi hakları konusunda gündem oluşturulmamasına da eleştirileri olmuştur. Bu düzenleme Hasta Hakları Uygulama

Yönergesi'nin Yürürlükten Kaldırılmasına Dair Yönerge ile kaldırılmıştır. Ardından T.C Sağlık Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü aynı konuları düzenleyen 640047795 sayılı genelge ile hasta hakları uygulamaları ile ilgili düzenlemeye gitmiştir. Bu süreçte şikayet mekanizmalarının yoğun işleyişi ile çalışanların veya hastaların hasta hakları ve bunların sınırları konusunda bilgi sahibi olup olmadıkları konusu da merak edilen konular arasına dahil olmuştur. Hastaların haklarına uygun koşullarda hizmet alıp almadıkları veya hangi konularda sorunların olduğu başlığı da ülke gündemi açısından önem taşımaktadır. Çalışmamızda Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu öğrencilerinin konu ile ilgili görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Sağlık Hizmetleri MYO öğrencileri, eğitimleri kapsamında tüm eğitim programı boyunca ve özellikle Hasta Hakları dersi kapsamında hasta haklarını öğrenip, klinik uygulama sırasında hasta hakları konusunda farklı uygulamaları gözlemleyebilmektedirler. Bu doğrultuda, Sağlık Hizmetleri MYO öğrencilerinin klinik uygulamalardaki hasta hakları ile ilişkili uygulamaları gözleme ve farkında olma durumunu belirlemenin, geleceğin meslek üyelerini oluşturacak öğrencilerin eğitim programlarını yönlendirmesi açısından yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

GEREÇ VE YÖNTEM

Çalışma bir vakıf üniversitesinin Sağlık Hizmetleri MYO (Sağlık Kurumları İşletmeciliği, Tıbbi Dokümantasyon, Anestezi, Tıbbi Görüntüleme, Acil ve İlk Yardım) öğrencilerinin hasta hakları konusundaki görüşlerini değerlendirmek amacıyla planlanmış tanımlayıcı bir çalışmadır. Çalışmanın evrenini Sağlık Hizmetleri MYO'da okuyan 126 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışmanın uygulanabilmesi için kurum izni alınmıştır. Çalışmada kullanılan anket Anket araştırmacılar tarafından Türkiye'de tıp hukukunun ve hasta haklarının güncel tartışmaları kapsamında oluşturulmuştur. Anket, araştırmacıların eğitimci konuşmacı olarak katıldığı ders ve diğer bilimsel toplantılarda gündeme getirilen konu başlıkları ile ilgili sorulardan oluşmuştur. Anket uygulamasından önce, öğrencilere çalışmanın amacı açıklanarak sözel olarak izinleri alınmıştır. Çalışmada kullanılan anket iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, ankete katılan öğrencilerin öğrenim durumu, yaş, cinsiyet, medeni durum vb. demografik özelliklerinden oluşmaktadır. İkinci bölüm, tıp hukukunun ve hasta haklarının güncel sorunları ile ilgili 31 maddeden oluşmaktadır. Bu bölümde, araştırmaya katılanların her bir ifadeye katılıp katılmadıklarını 5 seçenekli bir ölçeğe [Tamamen katılıyorum (5), Katılıyorum (4), Kararsızım (3), Katılmıyorum (2), Hiç katılmıyorum (1)] göre belirtmeleri istenmiştir. Çalışmada veriler 3 seçeneğe uyarlanmıştır. Tamamen katılıyorum ve katılıyorum yanıtları katılıyorum, katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum yanıtları katılmıyorum

şeklinde değerlendirilmiştir. Çalışmada elde edilen bulgular değerlendirilirken, istatistiksel analizler için SPSS (Statistical Package for Social Sciences) for Windows 21.0 programı kullanılmıştır. Çalışma verileri değerlendirilirken Frekans, Yüzde, Ortalama, analizleri yapılmıştır. Çalışmada anket içeriğinde yer alan hasta hakları ile ilgili maddeler değerlendirmeye alınmıştır.

BULGULAR

Çalışmadaki kişilerin yaş ortalaması $20,37 \pm 1,86$ dır. Çalışmada Sağlık Kurumları İşletmeciliği öğrencileri %25,4 ile en çok katılımı sağlamıştır. Ankete katılan öğrencilerin % 60,3 kadın olup, %100 vakıf üniversitesi öğrencisi, %61,1 diğer orta öğretim mezunu öğrencisi, öğrencilerin %74,6 birinci sınıf, öğrencilerin %57,1 staj yapmış, öğrencilerin %69,8 tıp hukuku eğitimi almamış, öğrencilerin %61,1 tıp etiği eğitimi almamış olduğu görülmüştür.

Tablo 1. Öğrencilerin Sosyodemografik Özelliklerine Göre Dağılımı

ÖZELLİKLER	Sayı	%
Bölüm		
Sağlık Kurumları İşletmeciliği	32	25,4
Tıbbi Dokümantasyon	27	21,4
Anestezi	27	21,4
Tıbbi Görüntüleme	10	7,9
Acil ve İlk Yardım	30	23,8
Cinsiyet		
Erkek	50	39,7
Kadın	76	60,3
Üniversite		
Vakıf	126	100
Devlet	-	-
Orta Öğretim		
Anadolu/Fen Lisesi	11	8,7
Sağlık Meslek Lisesi	38	30,2
Diğer	77	61,1
Kaçıncı Sınıf		
1	94	74,6
2	32	25,4
3	-	-
4	-	-
Staj yaptı mı?		
Evet	72	57,1
Hayır	54	42,9
Tıp Hukuku Eğitimi Aldı mı?		
Evet	38	30,2
Hayır	88	69,8
Tıp Etiği Eğitimi Aldı mı?		
Evet	49	38,9
Hayır	77	61,1

Tablo 2. Hasta Hakları ile ilgili Maddelere verilen yanıtlar

DEĞİŞKENLER	Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum	
	n	%	n	%	n	%
Hasta haklarının gündemde olması sağlık hizmetlerinin sunumunu zorlaştırmaktadır.	45	35,7	23	18,3	58	46,0
Sağlık personeline hasta hakları konusunda eğitim verilmesi gerektiğini düşünüyorum.	21	16,7	10	7,9	95	75,4
Hastalara hasta hakları konusunda eğitim verilmesi gerektiğini düşünüyorum.	8	6,3	17	13,5	101	80,2
Özel sağlık kurumlarında hastalar yapılacak uygulamaları anlayabilecek ve değerlendirebilecek bir süre önce aydınlatılmaktadır.	14	11,1	12	9,5	100	79,4
Devlet sağlık kurumlarında hastalar yapılacak uygulamaları anlayabilecek ve değerlendirebilecek bir süre önce aydınlatılmaktadır.	15	11,9	19	15,1	92	73,0
Hastaların kurumumuzda kullanılan yazılı onam formunda yazılı olanları yardım almadan okuyup anlamaları mümkündür.	44	34,9	26	20,6	56	44,4
Hastalara tıbbi uygulama sonucunda gerçekleştirilecek her türlü olumsuz sonuç söylenmelidir.	12	9,5	12	9,5	102	81,0
Hastanın yararı olacağı düşüncesiyle hastanın bazı bilgileri hastadan saklanabilmektedir.	32	25,4	28	22,2	66	52,4
Hekim seçme hakkı ülkemiz açısından öncelikli haklardan olmalıdır.	18	14,3	12	9,5	96	76,2
Kamu hastanelerinde hastalar hekimlerini serbestçe seçebilmektedir.	24	19,0	17	13,5	85	67,5
Özel hastanelerde hastalar hekimlerini serbestçe seçebilmektedir.	11	8,7	11	8,7	104	82,5
Özel polikliniklerde sağlık çalışanları ayakta tedavi hizmeti alan hastalara sağlık hizmeti için yeterli süre ayırabilmektedir.	21	16,7	28	22,2	77	61,1
Kamuya ait polikliniklerde sağlık çalışanları ayakta tedavi hizmeti alan hastalara sağlık hizmeti için yeterli süre ayırabilmektedir.	43	34,1	26	20,6	57	45,2
Özel polikliniklerde sağlık çalışanları yatarak tedavi hizmeti alan hastalara sağlık hizmeti için yeterli süre ayırabilmektedir.	20	15,9	23	18,3	83	65,9
Kamuya ait polikliniklerde sağlık çalışanları yatarak tedavi hizmeti alan hastalara sağlık hizmeti için yeterli süre ayırabilmektedir.	33	26,2	34	27,0	59	46,8
Hasta kendisine ait kayıtlara her zaman ulaşabilmelidir.	17	13,5	12	9,5	97	77,0
Hasta kendisine ait kayıtların kopyasını isteyebilmelidir.	9	7,1	18	14,3	99	78,6

TARTIŞMA VE SONUÇ

Katılımcıların yarıya yakın oranının hasta haklarının gündemde olmasının sağlık hizmetlerini zorlaştırdığını düşünmesi ve %20'ye yakınını aynı konuda kararsız kalması düşündürücüdür (Tablo2/1). Hasta haklarının çalışanları engelleyen onların aleyhinde haklar olduğu yönündeki düşünce bu sonuçta etkili olabilir. Bostan ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada da çalışmaya katılan sağlık çalışanlarının %35'ine yakın bir oranı hasta haklarını sağlık çalışanlarına karşı haklar olarak görmektedir (Bostan 2007). Bu yöndeki düşüncelerin nedenlerinin araştırılması ve bu konuda önlemler alınması gereklidir. Bu bağlamda hasta haklarının sağlık hizmetlerinde ne yönde zorluklara neden olduğu ve bunların önlenmesi konusunda önlemlerin alınması gerekir. Aksi halde bu yaklaşım hastaların insan haklarına uygun koşullarda hizmet almalarına engel oluşturacaktır.

Katılımcılar büyük oranlarda hem hastaların hem de çalışanların hasta hakları konusunda eğitim almaları

gerektiğini düşünmektedir (Tablo 2/2,3). Katılımcıların, hastaların ve çalışanların hasta hakları konusundaki eksik bilgilere sahip olduğu yönündeki gözlemleri bu düşüncede olmalarının nedeni olabilir. Örneğin bir eğitim hastanesinde görev yapan hemşirelerin bilgi ve tutumlarını değerlendirmek amacı ile yapılan bir çalışmada katılımcıların yarısına yakın bir oranının hasta hakları konusunda eğitim almadıkları, %20'de fazlasının da hasta hakları kavramıyla hiç karşılaşmadıkları, %65'e yakın bir oranının hasta hakları kavramı ile okul dışındaki kaynaklar vasıtasıyla haberdar oldukları görülmüştür (Teke ve ark. 2007). Benzer şekilde Hemşire ve hekimlerin hasta haklarına ilişkin duygu ve düşüncelerini, hastaların hasta haklarını bilme ve bu haklardan yararlanma durumlarını saptamak amacı ile yapılan çalışmalarda, hekim ve hemşirelerin bazı hasta haklarını bildikleri ve savundukları ancak hasta hakları konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıkları, hastaların da hasta olarak haklarını iyi bilmedikleri ve bu haklardan yeterince yararlanmadıkları bulunmuştur Kaya ve ark. (2006). Ancak hasta hakları konusunun değişen sağlık hizmetleri ve sağlık alanındaki gelişmeler

göre değişebilen dinamik bir alan olması da katılımcıları bu yönde düşünmeye sevk etmiş olabileceği de düşünülmelidir.

Katılımcıların büyük bir oranı hekim seçme hakkının öncelikli haklardan olması gerektiği görüşündedir. Hasta hakları belgelerinde ve Hasta Hakları Yönetmeliği'nde yer alan bu hakkın Türkiye'de sağlanması açısından güçlük ülkedeki hekim sayısının ülke toplam nüfusuna dağılımından kaynaklanmaktadır. Ancak kurulan sistem ile hastaların istedikleri hekime muayene olabilmesi sağlanmaya çalışılmaktadır (Uludağ 2011). Bu hakkın şu anda Türkiye'nin sağlık ihtiyaçları bakımından gerekli bir hak olup olmadığı ve uygulanıp uygulanmadığı soruları konusunda tartışmalar olsa da katılımcılar bu hakkın öncelikli haklar arasında olması gerektiği görüşündedir. Katılımcılar bu hakka ulaşma konusunda özel ve kamu kurumları arasında fark olduğunu da düşünmektedirler. Katılımcılar bu hakkın özel kurumlarda daha ulaşılabilir olduğu görüşündedir (Tablo 2/9,10,11).

Katılımcıların yarısından fazlası özel kurumlardaki polikliniklerde yarısına yakın bir kısmı da kamu kurumlarındaki polikliniklerde hastalara yeterli sürenin ayrıldığı görüşündedir. Katılımcılar yatarak tedavi gören hastalar için bu oranlarda küçük de olsa artış vardır. Ancak katılımcılar yeterli sürenin ayrılmasında da özelde ve kamuda durumun farklı olduğu görüşündedir. Yeterli sürenin ayrılmadığını düşünenler ile bu konuda kararsız kalanların oranlarının önemli olduğunu da vurgulamak gerekir. Bu görüşler bağlamında yeterli sürenin ayrılmasında bazı sorunların bulunduğu işaret edilebilir (Tablo 2/12,13,14) .

Hastanın tıbbi uygulama ile ilgili anlayacağı şekilde ve uygun bir süre önce aydınlatılması ve hastaya düşünüp karar verecek kadar yeterli bir sürenin tanınması hastanın özerkliği ve serbest irade ile karar verebilmesi için önemlidir. Türkiye'de hastaların bilgilendirilmesi konusundaki eksikliklere işaret eden çalışmalar da çalışmamıza paralel olarak hastaların bilgilendirilmesi konusunda eksiklere yer verilmiştir. Kaya ve ark. (2006) nın yapmış olduğu bir çalışmada "Bilgilendirilme Hakkı" kapsamında; öğrencilerin %40.5'i hastanın anlayabileceği ifadelerle bilgilendirme, %42.7'si herhangi bir tıbbi testten önce hastalığının şimdiki durumu ve gelişme şekli hakkında bilgi alma hakkının uygulandığını vurgulamış, %50.4'ü yabancı dille konuşulması durumunda tercüman isteme konusunda gözlem yapamadığını ifade etmiştir. %53.8'i tanı tedavisi ile ilgili bilgilendirilme, %64.5'i tıbbi bakım ve tedaviyle ilgili tüm çalışanların kimliklerini, mesleki durumlarını ve tecrübelerini bilme hakkının uygulanmadığını belirtmiştir (Kaya ve ark. 2006). Çalışmamızda katılımcıların %45'e yakın bir oranı hastaların onam formunda yazılı olanları yardım almadan okuyup anlayacağını düşünmektedir. Yarısından fazlası ile bu fikre katılmamış ya da bu konuda kararsız kalmıştır. Katılımcıların görüşleri hastaların

aydınlatılmış onam formları ile bilgilendirilmesinde bir yetersizliğe işaret etmektedir. Hastaların uygun bir süre önce bilgilendirilmesi konusunda ise katılımcılar biraz daha iyimser görünmektedir. Katılımcıların çoğunluğu hastaların tıbbi uygulamalardan uygun bir süre önce bilgilendirildiği ve hastaların özel kurumlarda bu haktan daha çok yararlandığı görüşündedir. Ancak hastaların uygun bir süre önce bilgilendirilmediğini düşünen ve bu konuda kararsız kalanların oranı da böylesine önemli bir hak açısından önemsenmelidir. Hastaların uygun bir süre önce bilgilendirilmemesi yönündeki görüşler de katılımcıların hastaların uygun bir şekilde aydınlatılması hususuna dikkat çekilmesini gündeme getirmelidir (Tablo 2/4,5,6)

Katılımcıların yüksek bir oranı hastaların kayıtlarına ulaşabileceklerini ve kayıtların kopyasını isteyebileceklerini düşünmektedir. Hastaların kayıtlarına ulaşabilmesi ve kopyasını alabilmesi sağlıkta özel yaşam hakkının önemli alanıdır. Bu haklar yasal düzenlemeler ile hastalara tanınmıştır. Ancak kayıtların ve bunların diğer bireyler ve kurumlar ile paylaşımındaki sınırlar konusunda hem tıp etiği hem de yasalar bağlamında tartışmalar sürmektedir. Hastaların bu bilgilere erişimi hastaların dava açma ya da şikayet etme gibi hak arama süreçlerinde de önem taşıdığından %20 civarında bir kararsızlık veya katılmama yönünde görüş bildirilmiş olabilir. Anketimiz bu konuda bilgi verebilecek bir içerik taşımadığından bu konuda tahmin dışında bir görüş beyan etmek mümkün değildir. Hastanın kendisi ile ilgili kayıtlara ulaşmasının hasta üzerinde yaratacağı olumsuz etki de kararsızlık veya katılmama yönündeki %20'lik oranın nedeni olabilir (Tablo 2/16,17). Çalışmamızda yer verdiğimiz hastanın yararı nedeni ile hastadan bazı bilgilerin saklanabileceği yönündeki maddeye katılımcıların yarısından fazlası katılması yönündeki durum bu ihtimali kuvvetlendirmektedir (Tablo 2/8).

Sonuç olarak katılımcıların hasta haklarının sağlık hizmetlerini güçleştirdiği yönündeki düşüncelerinin nedeneler ile ilgili çalışmaların yapılması sağlık çalışanlarının hasta haklarına daha uygun hizmet sunmalarına katkı sağlayacaktır. Gerek çalışanlara gerekse hastalara hasta hakları konusunda eğitim verilmesi yönündeki olumlu yaklaşımın göz önünde bulundurularak eğitimlerin yaygınlaştırılması ve daha da önemlisi düzenli hale getirilmesi hasta haklarının ülkemizdeki gelişimi açısından önemlidir. Hastalara yeterli sürenin ayrılması, hekim seçme, aydınlatılma, bilgilere ulaşılması konusunda katılımcıların bu hakların sağlanmadığı yönündeki görüşler ile bu hakların sağlanıp sağlanmadığı ile ilgili kararsızlık oranlarının ciddi oranlar olduğu göz ardı edilmemeli ve bu görüşlerin oluşmasına neden olan durumlar araştırma konusu edilmelidir. Bu gibi çalışmalar ile sağlık meslekleri ile ilgili eğitimlerde hasta hakları müfredatının oluşturulması desteklenmeli öğrencilerin gözlem ve düşünceleri belirlenerek müfredat değişime

açık ve dinamik bir yapı ile oluşturulmalıdır.

KAYNAKLAR

1. Bostan, S.(2007).Sağlık Çalışanlarının Hasta Haklarına Yönelik Tutumlarının Araştırılması: Farabi Hastanesi Örneği. Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 1(10):1-18.
2. Kaya,H. , Acaroğlu, R. , Aştı,T. , Kaya,N. , Şendir,M.(2006). Öğrenci Gözlemlerine Göre Hasta Haklarının Uygulanma Durumu. Türkiye Klinikleri J Med Ethics 14(3):140-4.
3. Sert G. Kasta Hakları Uluslararası Bildirgeler ve Tıp Etiği Çerçevesinde. Babil yayınları, İstanbul 2004.
4. Teke A, Uçar M, Demir C, Çelen Ö, Karaalp T. Bir Eğitim Hastanesinde Görev Yapan Hemşirelerin Hasta Hakları Konusundaki Bilgi ve Tutumlarının Değerlendirilmesi TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni, 2007; 6 (4) http://www.scopemed.org/?jft=1&ft=khb_006_04-259
5. Uludağ A.: Doktor-Hasta İletişimi Açısından Hastanelerde Hekim Seçme Uygulaması: Karşılaştırmalı Bir Çalışma. T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı Halkla İlişkiler Bilim Dalı Doktora Tezi Danışman Prof. Dr. Ahmet Kalender Konya-2011